

LINGVOKULTUROLOGIYA VA KOGNITIV TILSHUNOSLIKDA KONSEPTUAL OLAM

Mohinur Tojiboyeva Sherali qizi

Farg'ona Politehnika instituti o'qituvchisi

Kalit so'zlar: kognitiv tilshunoslik, lingvokulturologiya, konsept, konseptual olam, til, reprezentant, konseptualizatsiya.

Annotatsiya: Mazkur maqolada insonning real makonda mavjudligini ta'minlovchi, inson mavjudligini tashkil etishning asosiy tarkibiy qismlarining umumiyliги bo'lgan "konseptual olam" ni shakllanishi haqida fikr yuritiladi.

Avvalo shuni ta'kidlash kerakki, voqelikning lingvistik ongda “predmetlashuvi” konseptlar darajasida sodir bo'ladi. Dastavval ta'kidlash kerakki, "konseptual tizim dunyoning til manzarasining asosidir. Konseptlar konseptual tizimning tarkibiy qismlari sifatida tilda so'zlar yoki so'z birikmalari ko'rinishida obyektivlashtiriladi, ularda dunyo til manzarasi lavhalarining belgilari "o'qiladi". Shuningdek, “konsept - bu dunyoning bir lavhasining yoki shunday lavhaning bir qismi haqidagi murakkab tuzilishga ega bo'lgan, turli xususiyatlar guruhlari bilan ifodalangan, turli lisoniy usullar va vositalarda amalga oshiriladigan ma'lum bir tasavvurdir. Konseptual belgi tegishli til birliklari – konsept reprezentantlarining qat'iy va erkin shakllaridagi birikmalarida obyektivlashadi. Konseptsiya dunyoning ba'zi lavhalari haqidagi bilimlarning kategorial, qimmatli va ramziy xususiyatlarini aks ettiradi.

Fan tarixida ko'pincha dunyo tasvirining ikkita shakli haqida gap boradi: konseptual (boshqa terminologiyada - kognitiv) va lingvistik. G.A. Brutyan 1973 yilda o'z maqolasida birinchilardan bo'lib ularni aniq ajratib ko'rsatdi. Uning fikricha, bunday taqqoslash bilish jarayonida til va tafakkur o'rtasidagi bog'liqlikni ochib beradi, odamlar ongida dunyo manzarasini shakllantirishda tilning rolini belgilaydi va atrofdagi voqelikning ongimizda to'liqroq taqdim etish imkonini beradi. Dunyoning konseptual manzarasi "nafaqat voqelikning aqliy aks etishi natijasida yuzaga keladigan bilimlar, balki mantiqiy bilish ichida bevosita mavjud bo'lgan hissiy bilishning natijasi" deb ta'riflangan. Shunga ko'ra, dunyoning lingvistik manzaraqsi tadqiqotchi tomonidan "jonli, so'zlashuv tillari vositasida mustahkamlangan tashqi va ichki dunyo haqidagi barcha ma'lumotlar" deb tushuniladi. Lingvistik tadqiqotlarda ushbu ikki tushuncha ajratib ko'rsatilgandan so'ng tabiiyki dunyoning konseptual va lingvistik rasmlari o'rtasidagi munosabat haqida savol tug'iladi. Bu borada bir nechta yondashuvlar mavjud: birinchisiga ko'ra, lingvistik manzara konseptual manzaradan kengroq, ikkinchisiga ko'ra esa, ular bir-biriga mos keladi va aytarliq bir xil, uchinchisiga ko'ra, dunyoning konseptual olami lingvistik olamdan kattaroq deb tan olinadi.

Bundan tashqari, dunyoning ilmiy va sodda manzarasini farqlash kerak bo'ladi. Hozirgi vaqtda dunyoning ilmiy manzarasi deganda "fanda ishlab chiqilgan va mazkur fanning asosiy qoidalari deduktiv

ravishda olingan fundamental tushunchalari va tamoyillari yordamida ifodalangan dunyo haqidagi eng umumiy tasavvurlar tizimi tushuniladi”.

Tadqiqotchi S.G.Vorkachevning fikricha, “dunyoning sodda manzarasi” “oddiy ong fakti” sifatida tilning leksik birliklarida lavha-lavha sifatida gavdalanadi, lekin tilning o‘zi bu olamni bevosita aks ettirmaydi, u faqat milliy til shaxsi tomonidan bu olamni tasvirlash (konseptualizatsiya) usulini aks ettiradi.

Aksariyat tilshunoslar dunyoning til rasmini "sodda" deb ta'riflashga tarafdoridirlar (S.G.Vorkachev, E.I.Zinovyeva, M.V.Pimenova). Binobarin, dunyoning lingvistik manzarasi - obyektiv dunyoning ma'lum bir til hamjamiyatining oddiy (lingvistik) ongi tomonidan aks ettirilishi natijasidir.

S.G Ter-Minasov ta'kidlaganidek, til manzarasi voqelikni dunyoning madaniy manzarasi orqali til vositasida aks ettiradi (“til – madaniyat ko‘zgusi” sifatida). So‘z "voqelik predmetining o‘zini emas, balki, til tashuvchisiga uning ongida ushbu predmet haqidagi shakllanib bo‘lgan tushuncha ko‘rinishini obyektivlashtiradi ". Dunyoning lingvistik manzarasi turli xalqlar uchun har xil bo‘lib, u voqelikni turkumlashtirish tamoyillarida ifodalangan va lug‘at va grammatikasida moddiylashgan bo‘ladi. Ushbu bayonot ma'lum bir etnik guruhning jamoaviy tajribasining (odatlar, an‘analar va dunyoqarashning o‘ziga xos xususiyatlari) barcha muhim ijtimoiy-lingvistik xususiyatlar ifodalangan hodisalarning og‘zaki reprezentatsiyasi bilan bog‘liqligini nazarda tutadi.

Ko‘rinib turibdiki, hozirgi vaqtda dunyoning konseptual va lingvistik manzaralari bir-biriga mos kelmasligi amalda odatiy hol sifatida qabul qilinadi, shu bilan birga globallik, dunyoning konseptual manzarasining lingvistik manzarasi bilan solishtirganda kattaroq, kengroq ekanligi ta'kidlanadi. Til dunyosi konseptual dunyoning vakili(reprezentanti) sifatida qaraladi, u o‘z navbatida real obyektiv dunyoni ifodalaydi. Dunyoning til manzarasi dunyoning konseptual manzarasining asosiy elementlarini anglatadi va dunyoning konseptual manzarasini til vositasida ifodalaydi.

Shu tariqa, dunyoning konseptual tasviri - bu "insonning his-tuyg‘u organlari yordamida qabul qilingan va uning ongidan ham jamoaviy, ham individual ravishda o‘tgan tasavvurlarga asoslanib, tushunchalar prizmasi orqali real tasvirni aks ettirishdir. Bu inson ongida singib qolgan dunyo qiyofasi, ya'ni insonning jismoniy tajribasi va ma'naviy faoliyati natijasida yaratilgan dunyoqarashidir”. U turli xalqlarda o‘zgacha bo‘lib, bu bir qator: geografiya, iqlim, tabiiy sharoit, tarix, ijtimoiy tuzilma, e‘tiqod, an‘ana, turmush tarzi va boshqa shu kabi omillarga bog‘liqdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

- 1.Maslova V.A. Lingvokulturologiya: Ucheb. Posobie. – M.: Academia, 2001 208s.
2. Teliya V.N. Russkaya frazeologiya: semanticheskiy, pragmaticheskiy i lingvokultrologicheskiy aspekti. - M.: Shkola “Yaziki russkoy kulturi”, 1196- S.222.
3. Vorobyev V.V. Lingvokulturologiya. Teoriya i metodi. –M., 1997.

4. Nazirovich, A. U. (2022). TURIZMGA OID ATAMALARNING LINGVOKULTUROLOGIK XUSUSIYATLARI. Conferencea, 256-258.

5. qizi Tojiboyeva M. S., Pakirdinova S. A. KONSEPT-TIL VA MADANIYAT OLAM MANZARASINI IFODALOVCHI VOSITA //Educational Research in Universal Sciences. – 2022. – T. 1. – №. 6. – C. 290-293.

6. Muqaddam Abdug’ofur qizi Jurayeva, & Sevara Sultanovna Usmanova. (2023). NEYROLINGVISTIKA SOHASINI O’RGANISH TENDENSIYALARI. Involta Scientific Journal, 2(1), 53–59.

7. qizi Tojiboyeva M. S., Kuchqorova M. Y. PHRASEOLOGICAL UNITS DENOTING THE CONCEPT OF WISDOM //GOLDEN BRAIN. – 2023. – T. 1. – №. 6. – C. 52-55.

8. Tojiboyeva M. S. Q. SEMANTIC DIVISION OF TOURISM TERMINOLOGY //Scientific progress. – 2022. – T. 3. – №. 6. – C. 116-119.